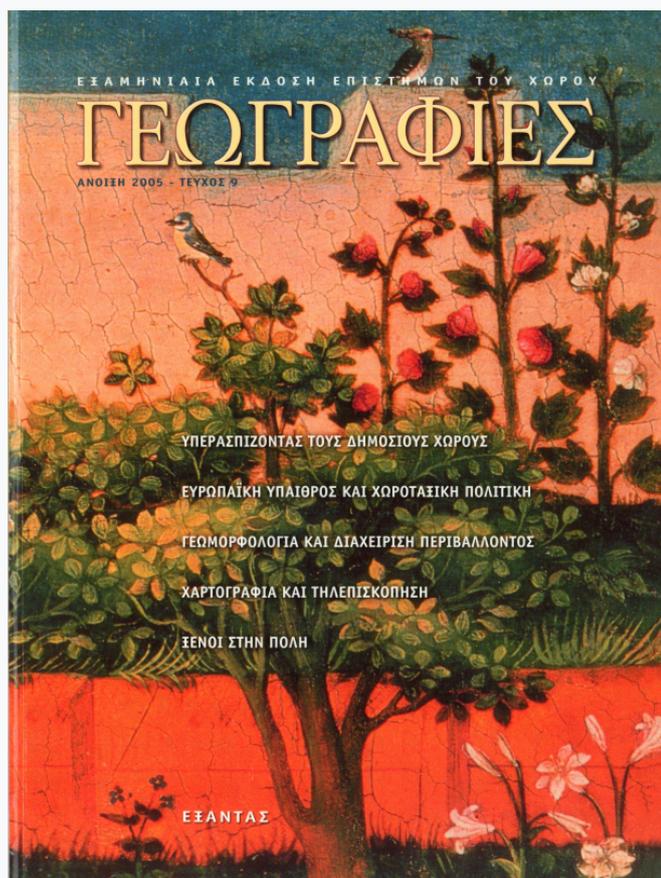

Γεωγραφίες

Αρ. 9 (2005)

Γεωγραφίες, Τεύχος 9, 2005

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΣΥΝΑΝΤΗΣΕΙΣ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΕΙΣ

-

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΣΥΝΑΝΤΗΣΕΙΣ - ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΕΙΣ

GENRE, TERRITOIRE, DÉVELOPPEMENT:
QUELS REGARDS GÉOGRAPHIQUES?

ΛΥΟΝ, 25-26 ΜΑΡΤΙΟΥ 2004

Ntína Baïou*

Ηοπτική του φύλου και/ή οι φεμινιστικές προσεγγίσεις ήταν (και εξακολουθούν να είναι) περιθωριακές στη γαλλική γεωγραφία, όπως προκύπτει τόσο από την ένδεια σχετικών ερευνών και δημοσιεύσεων όσο και από τα προγράμματα σπουδών. Μικρή εξαίρεση αποτελούν ορισμένες έρευνες που έχουν ενσωματώσει θέματα σχετικά με την «κατάσταση των γυναικών» στη γεωγραφία του αγροτικού χώρου ή των τροπικών. Μια πρώτη συστηματική προσπάθεια να ανοίξει το θέμα των προσεγγίσεων του χώρου από την οπτική του φύλου έγινε με την επιμέλεια από την Dominique Créton (Poitiers) σχετικού αφιερώματος σε δύο τεύχη του περιοδικού *Espace, Populations, Société* (τ. 3 και 4 του 2002). Στη συνέχεια αυτού του εγχειρήματος, που συνάντησε αρχικά αντίσταση από την πλευρά της συντακτικής επιτροπής του περιοδικού, οργανώθηκε τον περασμένο Μάρτιο (25 και 26) στη Λυόν μια ενδιαφέρουσα επιστημονική συνάντηση, με τίτλο «Φύλο, χώρος, ανάπτυξη: ποιες

γεωγραφικές οπτικές;», από μια ομάδα τεσσάρων γυναικών γεωγράφων που εργάζονται σε διαφορετικά πανεπιστήμια: τη Sonia Chardonnel και τη Sophie Louargant (Grenoble), την Dominique Créton (Poitiers) και τη Chantal Gillette (Lyon).

Πρόθεση των οργανωτριών ήταν να ανοίξει μια συζήτηση πάνω σε εννοιολογικά και μεθοδολογικά ζητήματα που συνδέονται με την οπτική του φύλου (ή τις φεμινιστικές προσεγγίσεις) σε ζητήματα χώρου, καθώς και πάνω στους προσανατολισμούς της έρευνας στα γαλλικά πανεπιστήμια. Όπως σημείωναν οι οργανώτριες στο εισαγωγικό τους κείμενο: «Το φύλο, κρυμμένη διάσταση, συμμετέχει στην κατασκευή του χώρου και του τόπου μέσα από τις αναπαραστάσεις, τις στρατηγικές και τις πρακτικές που αναπτύσσουν τα κοινωνικά υποκείμενα. Το φύλο προβάλλει λοιπόν ως σημαντικός άξονας για τη μελέτη, σε διαφορετικές κλίμακες, του χώρου και του τόπου, των διαντιδράσεων ανάμεσα σε κοινωνίες και χώρους».

* Τομέας Πολεοδομίας-Χωροταξίας, Τμήμα Αρχιτεκτόνων, ΕΜΠ, e-mail: dvaiou@central.ntua.gr.

Οι 42 ανακοινώσεις που παρουσιάστηκαν στη συνάντηση είχαν οργανωθεί σε τρεις μεγάλες ενότητες και μια τελική-γενική συζήτηση. Η πρώτη ενότητα είχε τίτλο «Κοινωνικά υποκείμενα, στρατηγικές και δημόσιες πολιτικές» και περιλάμβανε 16 ανακοινώσεις σε δύο συνεδρίες. Η θεματολογία των ανακοινώσεων ήταν προσανατολισμένη στη συμμετοχή των γυναικών στη συγκρότηση του χώρου/τόπου, με έμφαση κυρίως στις γαλλόφωνες περιοχές της Μεσογείου. Οι μελέτες που παρουσιάστηκαν, από τον αγροτικό και τον αστικό χώρο και σε συνάρτηση με μια πληθώρα δραστηριοτήτων, αποκάλυψαν τη σημασία του φύλου για τη μελέτη του χώρου και του σχεδιασμού. Παράλληλα, έδωσαν την ευκαιρία να συζητηθούν οι δείκτες που χρησιμοποιούνται για την αξιολόγηση αφενός της πολιτικής ίδιων ευκαιριών και αφετέρου προγραμμάτων τοπικής ανάπτυξης και διακυβέρνησης.

Η δεύτερη ενότητα είχε τίτλο «Χρονικότητες και κινητικότητα στο χώρο του καθημερινού» και περιλάμβανε 14 ανακοινώσεις σε δύο συνεδρίες. Ξεκινώντας από τον κοινό τόπο ότι ο διπλός ρόλος των γυναικών, στη σφαίρα της «παραγωγής» και της «αναπαραγωγής», οδηγεί σε πολύ σύνθετες πρακτικές στο χώρο της καθημερινότητας, στην ενότητα αυτή συζητήθηκαν οι αλλαγές που φέρνει στην οργάνωση της καθημερινής ζωής η μαζική έξοδος των γυναικών στην αγορά εργασίας και το άνοιγμα μιας πληθώρας χώρων όπου συμβαίνουν και συνδυάζονται οι πολλαπλές τους δραστηριότητες. Οι αποστάσεις που χωρίζουν τους τόπους του καθημερινού (το σπίτι, τους τόπους δουλειάς, τις περιοχές εμπορίου, αγορών, αναψυχής κ.λπ.) κάνουν το ζήτημα της μετακίνησης ιδιαίτερα σημαντικό για

την οργάνωση των καθημερινών πρακτικών. Οι ανακοινώσεις της ενότητας αυτής έδωσαν ιδιαίτερη έμφαση στη συγκρότηση έμφυλων αναλύσεων του χώρου και του τόπου, μέσα από τη μελέτη της χρονικότητας του καθημερινού, στην οποία εμπλέκονται με διαφορετικούς τρόπους γυναίκες και άνδρες. Προνομιακό πεδίο διερεύνησης εδώ αποτελούσε η πόλη και οι δημόσιοι χώροι της. Παράλληλα, η μετακίνηση προσεγγίστηκε από άλλες ανακοινώσεις, με μια ευρύτητα προσδιορι-

σμών, που συνέδεσαν με τη συζήτηση αυτή και τις μεταναστευτικές μετακινήσεις, όπου η παρουσία των γυναικών έχει αποκτήσει ιδιαίτερη βαρύτητα.

Στην τρίτη ενότητα, με τίτλο «Ορατότητα/απόκρυψη», με 8 ανακοινώσεις σε μία συνεδρία, το επίκεντρο της συζήτησης μετατέθηκε σε συγκριτικές μελέτες από τις χώρες του Νότου, σε γεωγραφίες της ανάπτυξης, όπου κεντρικά ζητήματα αποτελούν η φτώχεια, η άτυπη εργασία, ο αναλφαριθμητισμός, η συμμετο-

Ecole normale supérieure
Lettres et sciences humaines
15 parvis René Descartes
BP 7000 69342 Lyon cedex 07
Métro Debourg (ligne B, direction Gerland)

POLITIQUES PUBLIQUES, ACTIONS POLITIQUES, TERRITOIRES UMR PACTE

Territoires

Institut de géographie alpine
14 bis, avenue Marie Reynoard
38100 Grenoble
Tél. : 33(0)4 76 82 20 20
Fax : 33 (0)4 76 82 20 21

Cermosem
Domaine Olivier de Serres
Le Pradel - 07170 Mirabel
Tél. : 33(0)4 75 36 76 52
Fax : 33 (0)4 75 36 76 84

Institut d'urbanisme de Grenoble
14, Avenue Marie Reynoard
38100 Grenoble
Tél. : 33 (0)4 38 49 84 61
Fax : 33 (0)4 38 49 84 51

Genre, territoire, développement: quels regards géographiques?

jeudi 25 et vendredi 26 mars 2004
à l'École normale supérieure
Lettres et sciences humaines

χή των γυναικών στην «τοπική ανάπτυξη». Στην τελική συνεδρία-γενική συζήτηση παρουσιάστηκαν επίπλέον 3 σύντομες ανακοινώσεις, οι οποίες έδωσαν ένα ιστορικό της εισαγωγής του φύλου στην προβληματική της γαλλόφωνης γεωγραφίας, αναδεικνύοντας τις αντιστάσεις του (ανδροκρατούμενου) κλάδου, τις αντιφάσεις και τις προοπτικές, σε επίπεδο έρευνας κυρίως. Οι σύντομες αυτές ανακοινώσεις ξεκίνησαν μια ενδιαφέρουσα συζήτηση από την οπτική της γαλλικής γεωγραφικής παράδοσης, που έκλεισε με την προβολή δύο μικρών ταινιών από γυναίκες γεωγράφους: μία για τους χώρους τις πόλης από την οπτική των γυναικών στη Μασσαλία, και μία για τις δραστηριότητες και τις σχέσεις ανδρών/γυναικών στο Μπαμιλεκέ και το Γιαουντέ της Αφρικής.

Συμμετέχοντας στη συνάντηση από μια τοποθέτηση «εξωτερική» ως προς τη γαλλόφωνη γεωγραφία, παρακολούθησα με ιδιαίτερο ενδιαφέρον τόσο τη θεματολογία όσο και τις ιδιαίτερες προσεγγίσεις από την οπτική του φύλου — ιδιαίτερες συγκρινόμενες με τον κυρίαρχο λόγο που, και στο πεδίο αυτό, είναι αγγλοσαξονικός. Είναι βέβαια γνωστή η «αυτάρκεια» της γαλλικής γεωγραφίας και οι συνειδητές προσπάθειες προώθησης της γαλλοφωνίας. Στο πεδίο της κριτικής γεωγραφίας (παρόλο που ο όρος αυτός εδώ δεν είναι δόκιμος ή συνηθισμένος) είναι καταλυτική η επίδραση του γαλλικού μαρξισμού και, ειδικότερα, μιας ντετερμινιστικής εκδοχής του για τα ζητήματα του χώρου. Στο πλαίσιο αυτό και η οπτική του φύλου και/ή οι φεμινιστικές προσεγγίσεις έχουν περιθωριοποιηθεί, αφενός ως «απόκλιση» από μια συνολική μεγάλη αφήγηση και αφετέρου ως «εισαγόμενες» από τον αγγλοσαξονικό χώ-

ρο, παρ' όλη τη βαρύτητα της φεμινιστικής θεωρητικής παραγωγής στη Γαλλία γενικά.

Η προσέγγιση λοιπόν του χώρου με όρους φύλου (*genre*) δεν ήταν και στη συνάντηση της Λυόν αυτονόητη, αλλά αντικείμενο αναζήτησης, αφού, πέρα από τις πιο πάνω δυσκολίες, τίθεται αναπόφευκτα και ένα μεγάλο θέμα ορολογίας: ο όρος «*genre*», απόδοση του αγγλικού «*gender*», όρου-κλειδί στις αντίστοιχες προσεγγίσεις στον αγγλοσαξονικό χώρο, δεν έχει ανάλογες συνδηλώσεις στη γαλλική γλώσσα, ενώ στη γαλλόφωνη φεμινιστική θεωρία έχει επικρατήσει ο όρος «*rapports sociaux de sexe*» (κοινωνικές σχέσεις φύλου).¹ Στο βαθμό που έχουν αναπτυχθεί φεμινιστικές (ή από την οπτική του φύλου) προσεγγίσεις στη γεωγραφία, συγκροτούνται περισσότερο γύρω από θέματα αναδιανομής και ισότητας παρά συγκρότησης ατομικών (έμφυλων) ταυτοτήτων. Μέσα στο ιεραρχικό ακαδημαϊκό «κλίμα» των γεωγραφικών σπουδών, όπου οι γυναίκες κατέχουν τις πιο χαμηλές θέσεις, έχουν παίξει ιδιαίτερο ρόλο συγκεκριμένοι (λίγοι) γεωγράφοι (άνδρες και γυναίκες) που διαμόρφωσαν γύρω τους ευνοϊκές συνθήκες για την ανάπτυξη τέτοιων προβληματισμών.

Η οπτική του φύλου ήταν περισσότερο εμπεδωμένη σε ένα σημαντικό αριθμό ανακοινώσεων που είχαν ως πεδίο αναφοράς περιοχές

των «υπερπόντιων κτήσεων» και πρώην αποικιών της Γαλλίας. Η θεματολογία αυτών των ανακοινώσεων περιλάμβανε τη δυναμική της ανάπτυξης στον αγροτικό χώρο, τη συμμετοχή των γυναικών στην παραγωγή, τη σύγκρουση γενεών και τη μετανάστευση γυναικών, τους περιορισμούς στην κίνηση των γυναικών, την οικειοποίηση του χώρου και τη διαμόρφωση χώρων ελευθερίας και χώρων έμφυλων. Στις υπόλοιπες ανακοινώσεις, σημαντικά θέματα σύνδεσης του χώρου με το φύλο ήταν οι συγκρουόμενες χρονικότητες ανδρών και γυναικών, το ζήτημα της μετακίνησης και των διαδρομών (κυρίως) στην πόλη, η αφάνεια των γυναικών στο δημόσιο χώρο, η φτώχεια και ο κοινωνικός αποκλεισμός.

Παρά τις δυσκολίες που θέτει τόσο η λειτουργία της ακαδημαϊκής ιεραρχίας όσο και η γαλλική γεωγραφική παράδοση, ακόμη και η κριτική/ριζοσπαστική, οι προσεγγίσεις από την οπτική του φύλου και/ή φεμινιστικές συγκροτούνται σταδιακά σε ένα δυναμικό πεδίο έρευνας και διδασκαλίας, που αντλεί για τη νομιμοποίησή του και από τη μακρά παράδοση φεμινιστικής παρουσίας στον γαλλικό ακαδημαϊκό χώρο γενικότερα. Η έντονη κριτική στην κυριαρχία της αγγλοσαξονικής επιστημονικής συζήτησης μπορεί, καθώς προέρχεται από μια εξίσου μεγάλη και δυναμική γεωγραφική παράδοση, να οδηγήσει σε διαφορετικές, όχι αναγκαστικά αντίπαλες, επεξεργασίες για την κατανόηση του χώρου. «Οι καιροί αλλάζουν», όπως επισήμαναν οι οργανώτριες της συνάντησης της Λυόν. Παραμένει το ερώτημα, αναπόφευκτα γεωγραφικά και χρονικά προσδιορισμένο, με ποιους όρους «κάνουμε διαφορετικές γεωγραφίες» υιοθετώντας οπτικές φύλου.

1. Αντίστοιχα δύσκολη είναι η απόδοση σε πολλές γλώσσες. Στα ελληνικά αρχικά προτάθηκε η μετάφραση του «*gender*» ως «κοινωνικό φύλο», διαφοροποιώντας το από το βιολογικό φύλο («*sex*»). Με την εξέλιξη μιας σύνθετης και ενδιαφέρουσας θεωρητικής συζήτησης, μοιάζει να επικρατεί η απόδοση του «*gender*» ως «φύλο». Βλ. σχετικά Αβδελά, Ε., Φαρούα, Α. (επιμ.) (1997), *Σωπηρές ιστορίες. Γυναίκες και φύλο στην ιστορική αφήγηση*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

4ο ΔΙΕΘΝΕΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΚΡΙΤΙΚΗΣ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ

ΠΟΛΗ ΤΟΥ ΜΕΞΙΚΟΥ, 7-12 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 2005

Κωστής Χατζημιχάλης

Επειτα από τρία επιτυχημένα συνέδρια στο Βανκούβερ του Καναδά, στη Σεούλ της Νότιας Κορέας και στην Bekéscsaba της Ουγγαρίας, το 4ο Διεθνές Συνέδριο Κριτικής Γεωγραφίας φιλοξενήθηκε στην Πόλη του Μεξικού, στο Μεξικό. Τα Συνέδρια Κριτικής Γεωγραφίας αποτελούν κάθε δύο χρόνια εναλλακτικές συναντήσεις για εκείνους/ες που δεν καλύπτονται από τις αντίστοιχες επίσημες και θεσμικές συναντήσεις του κλάδου, όπως π.χ. τα συνέδρια της Διεθνούς Γεωγραφικής Ένωσης, τα εθνικά συνέδρια των Αμερικανών, Άγγλων και Γάλλων γεωγράφων κ.ά. Η διεθνής ομάδα πρωτοβουλίας των συνεδρίων Κριτικής Γεωγραφίας (γιατί δεν έχουν κάποια άλλη θεσμική μορφή) έχει θέσει ως στόχους τη δημιουργία ενός φόρουμ κριτικού διαλόγου ως προς τη θεματολογία, με χαμηλό κόστος συμμετοχής, με ομοίμορφη αντιμετώπιση καθιερωμένων επιστημών και νεαρών φοιτητών, με σεβασμό στις έμφυλες, εθνικές και γλωσσικές διαφορές και με πρόθεση τη δημιουργία ατμόσφαιρας αλληλεγγύης, χωρίς ανταγωνισμούς.

Στο 4ο Συνέδριο όλοι οι φιλόδοξοι αυτοί στόχοι δεν επιτεύχθηκαν, η συνολική όμως εντύπωση που έμεινε στην ελληνική ομάδα¹ ήταν πολύ θετική.

Οι χώροι συνεδριάσεων ήταν στο ιστορικό κέντρο της πόλης, δίπλα σχεδόν στον κεντρικό καθεδρικό ναό και στην περίφημη και τεράστια σε έκταση πλατεία Zocalo. Σε υψόμετρο σχεδόν 2000 μ., με θερμοκρασίες που έφταναν τους 25 βαθμούς το μεσημέρι αλλά έπεφταν στους 6 και 5 το βράδυ, η μητροπολιτική περιοχή της Πόλης του Μεξικού, με σχεδόν 30 εκατομμύρια κατοίκους, προσπαθεί να επιβιώσει. Η τεράστια σε έκταση αστική περιοχή αντιμετωπίζει έντονα προβλήματα υποδομών, μόλυνσης της ατμόσφαιρας, ανεργίας και φτώχειας, που έχουν επιδεινωθεί από τη νεοφιλελεύθερη πολιτική της τελευταίας δεκαετίας.

Μια σύντομη επαφή με τα δραματικά προβλήματα αστικοποίησης αποκτήσαμε κατά τη διάρκεια ημερήσιας εκδρομής που οργανώθηκε πριν από την έναρξη του συνεδρίου, στην περιοχή San Miguel Teotongo, νοτιοδυτικά και σε απόσταση περίπου 75 χμ. από το κέντρο, σε έναν συνεχή αστικό ιστό αυθαιρέτων όπου ήταν κυρίαρχη η εικόνα της ημιτελούς κατασκευής με τσιμεντόλιθους και ελάχιστο πράσινο. Πρόκειται για μια περιοχή με περίπου 200.000 κατοίκους, χαμηλών και

φτωχών εισοδημάτων, με υψηλά ποσοστά ανεργίας και με πολλούς μετανάστες στις ΗΠΑ. Η περιοχή καταλήφθηκε οργανωμένα από ακτήμονες στη δεκαετία του 1960. Οι πρώτες κατοικίες ήταν πρόχειρες, χωρίς καμία υποδομή, και οι οικιστές αυτοοργανώθηκαν για να αντιμετωπίσουν συλλογικά τις ανάγκες τους. Οι δεκάδες επιτροπές γειτονιάς που δημιουργήθηκαν ανέπτυξαν ισχυρά τοπικά κοινωνικά δίκτυα, τα οποία απαίτησαν από τις αρχές νομιμοποίηση των κατοικιών και κατασκευή υποδομών. Οι τοπικές επιτροπές που μας υποδέχτηκαν και μας ξενάγησαν μας έδειξαν με υπερφάνεια για τους αγώνες τους παιδικούς σταθμούς, κέντρα εναλλακτικής ιατρικής, νοσοκομείο και μαιευτήριο, πολιτιστικό κέντρο για τη νεολαία και ένα οικολογικό πάρκο. Οι εγκαταστάσεις αυτές ήταν απλές και φτηνές, έδιναν όμως λύσεις σε βασικά κοινωνικά προβλήματα και ολοκληρώθηκαν έπειτα από αγώνες 20 και 30 ετών για τη διαφύλαξη της δημόσιας γης και πιέσεις προς τις κυβερνήσεις και τη μητροπολιτική διοίκηση.

Η έναρξη του συνεδρίου έγινε σε έναν εντελώς διαφορετικό χώρο: στο αίθριο του εντυπωσιακού Μουσείου Franz Mayer, ενός κτηρίου της αποικιακής περιόδου, με την ομιλία του γνωστού γεωγράφου David Harvey. Ο Harvey αναφέρθηκε στην καθιέρωση του νεοφιλελευ-

1. Συμμετείχαν με ανακαινώσεις οι Ντίνα Βαΐου (ΕΜΠ), Γιώργος Μαργελάκης (υποψ. Διδ. ΕΜΠ), Σταύρος Σταυρίδης (ΕΜΠ), Μαρία Χαϊδοπούλου-Βρυχέα (υποψ. Διδ. Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο), Σαλώμη Χατζηβασιλείου (υποψ. Διδ. ΕΜΠ), Κωστής Χατζημιχάλης (Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο).

θερισμού σε παγκόσμια κλίμακα, στη σύνδεσή του με τους πολέμους στο Αφγανιστάν και Ιράκ και τον Νέο Ιμπεριαλισμό.² Ανέλυσε την τρομερή σε μέγεθος ανακατανομή του πλούτου ταξικά και γεωγραφικά, χρησιμοποιώντας την έννοια «συσσώρευση διά της υφαρπαγής» (accumulation by dispossession), δηλαδή της βίαιης αφαίρεσης πόρων και δυνατοτήτων πρόσβασης σε μέγχοι σήμερα δημόσια αγαθά όπως το νερό, ο δημόσιος χώρος της πόλης, η δημόσια υγεία και εκπαίδευση κ.ά. Αναφέρθηκε στις διάφορες «γεωγραφίες αντίστασης» σε πολλές περιοχές του πλανήτη, αναζητώντας συγχρόνως κάποια οργανωτική συγκρότηση.

Το κυρίως συνέδριο ήταν οργανωμένο σε θεματικές ενότητες με παράλληλες συνεδρίες. Συμμετείχαν 360 άτομα από 45 χώρες και παρουσιάστηκαν 244 ανακοινώσεις. Οι θεματικές ενότητες ήταν οι παρακάτω:

(1) *Παγκοσμιοποίηση, μετανάστευση και πόλωση*. Στην ενότητα αυτήν έγιναν 4 παράλληλες συνεδρίες με επιμέρους θέματα την οικονομική παγκοσμιοποίηση και τις νέες οικονομικές γεωγραφίες, τα νέα τοπία περιθωριοποίησης και τις νέες ανισότητες που προκύπτουν από τα παγκόσμια μεταναστευτικά ρεύματα.

(2) *Γεωγραφίες των πολιτών / Αντιστάσεις και κινήματα σχετικά με το χώρο*. Η ενότητα αυτή συγκέντρωσε τις περισσότερες συνεδρίες, συνολικά δώδεκα. Μεταξύ αυτών ήταν: Κόμβοι, δίκτυα και ο ρόλος των μέσων ενημέρωσης για τους ακτιβιστές, Γεωγραφίες επιβίωσης, «Να

κινήσουμε τα βουνά»: το τέλος της γεωγραφικής σκέψης, Περισσότερος ή λιγότερος δημόσιος χώρος, Καταλήψεις και συγκεκριμένα κοινωνικά κινήματα, Αυτοκρατορία ή Κεφάλαιο: διεθνής μετανάστευση και νεοεθνικισμοί, Ακτιβισμός και τέχνη, Επανάχρηση του αστικού δημόσιου χώρου, Έλεγχος και αποκλεισμός από το δημόσιο χώρο, Αλλαγές στις συνθήκες ιδιοκτησίας, Ριζοσπαστικές ιστορικές γεωγραφίες, και Γεωγραφίες εργατικών κινητοποιήσεων.

(3) *Στη θεματική ενότητα Γεωγραφίες της φύσης και της προστασίας του περιβάλλοντος* υπήρχαν 9 παράλληλες συνεδρίες: Η φύση στην πόλη και περιβαλλοντική δικαιοσύνη, Κοινωνική φύση και υποκειμενικότητα, Επιστήμη και κοινωνική κατασκευή της φύσης, Περιβαλλοντική δικαιοσύνη και αυτόχθονη αυτονομία, Προστασία περιοχών 1 και 2, Αποικιοκρατία και ρατσισμός, Αλλαγές στις περιβαλλοντικές πολιτικές στη ΒΑ Ασία, Προσεγγίζοντας θεωρητικά τον περιαστικό χώρο (exurbia): προβλήματα κοινωνικά, περιβαλλοντικά και διαχείρισης φυσικών διαθέσιμων.

(4) *Πολιτική γεωγραφία: Κράτος, εξουσία και αναδιοργάνωση των εθνικών εδαφών*. Στην ενότητα αυτή υπήρχαν 5 συνεδρίες: Δηγήσεις περί γεωπολιτικής ισχύος I: η κατασκευή της κλίμακας, Δηγήσεις περί γεωπολιτικής ισχύος II: η κατασκευή ή της διαφοράς, Καπιταλισμός, περιφερειακά μπλοκ και εθνικά κράτη, Παγκόσμιο κεφάλαιο και η επαναφορά του περιβαλλοντισμού της αστικής τάξης, Γεωπολιτικές οικονομίες και αυτοκρατορικές στρατιωτικές επεμβάσεις.

(5) *Φύλο, διαφορά, χώρος*, με τις εξής 8 παράλληλες συνεδρίες: Γυναίκες και βία, Φύλο και χώρος I, II, III, Διαφορά και εργασία, Queer

space,³ Προβλήματα κατασκευής της φυλής, Θέματα σύγχρονου φεμινισμού.

(6) *Γεωγραφικές έννοιες σε δράση: κριτικές προσεγγίσεις και ιστορίες*. Στην ενότητα αυτή υπήρχαν 5 παράλληλες συνεδρίες: Μετασυγκρουσιακές χωρικότητες, Γεωγραφικές έννοιες σε δράση, Επαναδιατυπώνοντας τη γεωγραφική σκέψη, Πειραματιζόμενοι με την κριτική διδασκαλία, Η γεωπολιτική της ακαδημαϊκής κοινότητας.

(7) *Η ενότητα Θέματα αστικής ανάπτυξης και ανάπτυξης της υπαίθρου* είχε 6 παράλληλες συνεδρίες: Gentrification, Νέα «αστικότητα» και νέα «αγροτικότητα», Κριτική πολιτισμική και πολιτική οικονομία της γης, Ο Νέος Ιμπεριαλισμός στην αστική ανάπτυξη και στην ανάπτυξη της υπαίθρου, Νεοφιλελεύθερη και νεοσυντηρητική κοινωνική γεωγραφία, Συμμετοχή και διακυβέρνηση.

Υπήρχαν προγραμματισμένες και 4 ειδικές ενότητες: (8) *100ή επέτειος για τον E. Reclus: Αναρχισμός και Γεωγραφία*, (9) *Κριτική γεωγραφία και η συμβολή του L. Trotsky*, (10) *Κριτική γεωγραφία στην Ιβηρική Χερσόνησο και στη Λατινική Αμερική*, και (11) *Χάρτες και δημοκρατία*. Οι ενότητες αυτές είχαν από 1 έως 3 παράλληλες συνεδρίες. Τέλος, έγιναν ad hoc τρεις επιπλέον συνεδρίες: ανοικτά ερωτήματα από τους

3. Ο όρος queer χρησιμοποιείται στα αγγλικά (από ετεροφυλόφιλος) ως προσβλητικός, υποτιμητικός και απαξιωτικός χαρακτηρισμός για άνδρες και γυναίκες ομοφυλόφιλους. Από τις αρχές της δεκαετίας του '90 οι ίδιοι οι ομοφυλόφιλοι, καθώς και άλλα άτομα και ομάδες με κάθε είδους «αποκλίνουσες» σεξουαλικές προτιμήσεις, οικειοποιήθηκαν τον όρο και άρχισαν να τον χρησιμοποιούν ως αυτοχαρακτηρισμό. Ο όρος υιοθετήθηκε και από ένα μεγάλο μέρος των κινήματων και των σπουδών της σεξουαλικότητας. Η θετική ανασημασιοδότηση του όρου queer σηματοδοτεί μια χειρονομία ενεργητικής αντίστασης και καταφατικής δήλωσης της διαφορετικότητας από οτιδήποτε αυτοπροσδιορίζεται ως «κανονικό».

2. Βλ. το σχετικό βιβλίο του D. Harvey (2003), *The New Imperialism*, Oxford University Press, και τη μετάφραση στα ελληνικά τμήματος του 2ου κεφαλαίου στις *Γεωγραφίες*, 8: 3-6.

φοιτητές προς τους D. Harvey, D. Mitchell και K. Simonsen, για την εναλλακτική διδασκαλία περί παγκοσμιοποίησης και περί της κυριαρχίας της αγγλικής γλώσσας στις επιστημονικές συναντήσεις, δημοσιεύσεις κ.λπ. Το συνέδριο έκλεισε με μια μεγάλη σε ολομέλεια συνεδρίαση όπου έγιναν ορισμένες σύντομες παρουσιάσεις του περιεχομένου των επιμέρους συνεδριάσεων, τέθηκαν θέματα για τις επόμενες συναντήσεις και έγιναν προτάσεις για καλύτερη οργάνωση αυτών των συναντήσεων.

Δεδομένου του μεγάλου αριθμού των ανακοινώσεων και των παράλληλων συνεδριάσεων, είναι πρακτικά αδύνατο και επικίνδυνα υποκειμενικό να παρουσιάσω κάποιες συγκεκριμένες ανακοινώσεις και γι' αυτό θα περιοριστώ μόνο σε γενικές διαπιστώσεις. Στα συνέδρια Κριτικής Γεωγραφίας δεν παρουσιάζονται «τυπικές εργασίες-paper» ούτε τυπώνονται πρακτικά στα οποία κατοχυρώνεται η δημοσίευση των συμμετεχόντων. Οι παρουσιάσεις διαρκούν 5-10 λεπτά, η έμφαση δίνεται στη συζήτηση και οι συμμετέχοντες/ουσες κερδίζουν μόνο σε γνώσεις και σε επαφές με ένα πραγματικά διεθνές κοινό που συμμερίζεται μια κριτική/ριζοσπαστική/αριστερή/φεμινιστική/περιβαλλοντική προσέγγιση και που δεν του αρέσει ο κόσμος όπως είναι σήμερα, ούτε όπως τον προγραμματίζει ο υπαρκτός νεοφιλελευθερισμός.

Οι θεματικές περιοχές και οι τίτλοι των συνεδριάσεων αποτυπώνουν σε ικανοποιητικό βαθμό και το περιεχόμενο των ανακοινώσεων. Δεν υπήρχαν τεχνοκρατικές ανακοινώσεις, ενώ, αντιθέτως, ήταν πολύ διαδεδομένη η χρήση των νέων τεχνικών της γεωγραφίας, όπως τα

ΓΣΠ, οι δορυφορικές εικόνες κ.ά., ενταγμένων όμως σε ένα κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο που βασιζόταν στην ερμηνεία των χωροκοινωνικών δεδομένων και όχι στην απλή καταγραφή και απεικόνισή τους. Απουσίαζαν επίσης θετικιστικές προσεγγίσεις, ενώ παράλληλα υπήρχαν και ανακοινώσεις που χρησιμοποιούσαν εναλλακτικές ποσοτικές μεθόδους. Από την άλλη πλευρά, αρκετές ανακοινώσεις ήταν συνθηματολογικές και είχαν υπερτονισμένη την κριτική στο νεοφιλελευθερισμό ή βασιζόνταν σε έναν υπερβάλλοντα βολονταρισμό. Προσωπικά προτιμώ αυτά τα τελευταία «λάθη» από τη σιγουριά ότι όλα τα προβλήματα τα λύνει η αγορά.

Οι γλώσσες ήταν τρεις: αγγλικά, ισπανικά και γαλλικά. Μόνο σε δύο αίθουσες υπήρχε ταυτόχρονη μετάφραση. Στις υπόλοιπες συνεδρίες υπήρχαν εθελοντές που έκαναν περίληψη στην άλλη γλώσσα. Παρά τα τεχνικά προβλήματα, δεν υπήρξε το φαινόμενο της Βαβέλ γιατί ήταν κυρίαρχη η καλή διάθεση να καταλάβεις τι λέει ο/η άλλος/η. Ωστόσο αναπτύχθηκε σε πολλές συνεδρίες ο προβληματισμός γύρω από την κυριαρχία της αγγλικής γλώσσας, η οποία επιβάλλει όχι μόνο τις γνωστές άμεσες δεσμεύσεις για διεθνείς δημοσιεύσεις κυρίως στα αγγλικά, αλλά και, έμμεσα πλην έντονα, μέσω της αγγλικής γλώσσας επιβάλλει τις κυρίαρχες γεωγραφικές έννοιες και τις κατευθύνσεις επιστημονικής έρευνας. Στο συνέδριο αυτό συζητήθηκε η διάδοση της πληροφορίας μέσω των εναλλακτικών γεωγραφικών περιοδικών που υπάρχουν σε άλλες γλώσσες και οι δυνατότητες που υπάρχουν για δημοσιεύσεις εκτός της αγγλικής. Ορισμένες ανα-

κοινώσεις και το πλήρες πρόγραμμα υπάρχουν στο δικτυακό τόπο www.4thiccg.org, και επικοινωνία μπορεί να γίνει στη διεύθυνση icgg-ml@econgeog.misc.hit-u.ac.jp.

Άφησα για το τέλος κάποιες παρατηρήσεις για τους φοιτητές που συμμετείχαν από τη Λατινική Αμερική, κυρίως Μεξικανούς, αλλά και Κολομβιανούς, Βραζιλιάνους, λίγους Αργεντινούς και Περουβιανούς. Είχαν μια πολυπληθή και συνεχή παρουσία, μια εξαιρετική επιστημονική συγκρότηση, πάθος για αυτό που έκαναν και μια κοινωνική-πολιτική εγρήγορση που σε εντυπωσίαζε. Θα μου πείτε ότι η θεματολογία του συνεδρίου ήταν πρόσφορη και το κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό περιβάλλον επηρεάζει παρόμοιες συμπεριφορές. Οι συζητήσεις όμως με συναδέλφους πανεπιστημιακούς μου ανέδειξαν και μια άλλη διάσταση: το χαρακτήρα και το περιεχόμενο της εκπαίδευσης. Η διδασκαλία π.χ. της οικονομικής γεωγραφίας, της τοπικής και περιφερειακής ανάπτυξης, το ενδιαφέρον για το περιβάλλον και τα άλλα γεωγραφικά αντικείμενα έχουν πάντα μια άμεση αναφορά με την κοινωνική συγκυρία, τα προγράμματα σπουδών και οι ασκήσεις αναφέρονται σε υπαρκτά προβλήματα και θέτουν τους φοιτητές και τις φοιτήτριες μπροστά όχι μόνο σε «τεχνικά» προβλήματα αλλά και απέναντι στο μείζον ερώτημα κάθε επιστήμονα: γιατί και για ποιον κάνω την έρευνά μου, ποιος κερδίζει και ποιος χάνει από τις συγκεκριμένες προτάσεις κ.ο.κ. Γι' αυτό ίσως και τα ερωτήματα που έθεταν οι φοιτητές/ριες ήταν τόσο ευθύβολα, και γι' αυτό ζήλευα την ακαδημαϊκή ζωντάνια που συντηρούσαν.